

Минзак О. В.,

ЧНУ ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

АНТОНІМІЧНІ ПАРИ: ОГЛЯД МЕЗОНІМІЧНИХ ХАРАКТЕРСТИК В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається мезонімія як складова частина різних антонімічних рядів. Автор розглядає мезонімію у складі загальнозживаної лексики, термінології та національних мовних картин світу, що дає змогу прослідкувати різні способи семантичної локалізації.

Ключові слова: мезонім, антонімічний ряд, градація, термінологія, протилежність, мовна картина світу, семантична полярність, дихотомія.

The present paper deals with mesonymy as a structural component of various antonymic sets. The author investigates antonymy in the structure of conventional lexicon, terminology and national language world views which helps to trace various types of semantic localization.

Key words: mesonymy, antonymic sets, gradation, terminology, language world view, opposition, semantic polarity and dichotomy.

Протилежність як логіко-філософська основа антонімії ще з давніх часів привертає увагу не тільки лінгвістів, але й філософів (Платон, Арістотель, Г. В. Ф. Гегель) та риторів (Андокід, Ісей, Цицерон). Незважаючи на довготривалу історію вивчення даної багатоаспектної проблеми, велика кількість питань їй досі залишилась без відповідей. Так і досі не існує односторонності серед вчених щодо визначення та класифікації антонімів. Це пояснюється тим, що протиставлення є логічною категорією, а значить суть антонімії закладена в характері людського мислення.

Явище антонімії на матеріалі різних мов було предметом дослідження як українських (Л. А. Лисиченко, Н. М. Бобух, О. О. Тараненко, М. П. Кочерган та ін.), радянських (В. Н. Комісаров, Ю. Д. Апресян, Л. О. Новіков, В. А. Іванова, М. Р. Львов, Л. О. Введенська та ін.) та зарубіжних мовознавців (J. Lyons, R. Murphy, D. A. Cruse, R. F. Egan, S. Jones та ін.). Наукові напрямки дослідження антонімії були в основному спрямовані на вивчення логіко-філософських основ, асоціативних відносин, критеріїв виділення, класифікації, фразеології, стилістики, енантосемії, контекстів та термінології. Актуальність запропонованої теми полягає в тому, що мезонімічні характеристики антонімічних пар розглядалися в основному при дослідженні логічних основ антонімії та не були предметом зіставлення в різних мовах та мовних картинах світу. Завданням даної статті є аналіз проміжних членів антонімічних пар (мезонімів) в різних мовних реєстрах з метою виділення подібностей та розбіжностей у відповідних мовних картинах світу, терміносистемах та ймовірних семантичних світах.

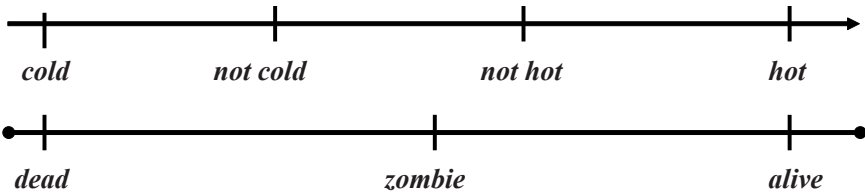
Що стосуються теоретичних засад антонімії, то тут центральною проблемою залишається проблема дефініції, оскільки на тому чи іншому визначенні базується певна класифікація та критерії виділення. Все це пов'язано з тим, що антонімія інтерпретується через явище протилежності, яке є поняттям відносним: відчуття та сприйняття протилежностей в значній мірі залежать від віку, ступеня розвитку, досвіду, а також соціальних, географічних та інших факторів [3, с. 17]. Так у визначенні терміна “антонім” варто використати тлумачення протилежностей, яке дає Р. Еган у вступі до “Webster’s New Dictionary of Synonyms” [8]: “Протилежності виражають положення предметів та явищ відносно одного з метою визначення їх розбіжностей” [8, с. 27a]. Беручи до уваги все вище сказане, можна стверджувати, що антоніми утворені шляхом порівняння двох предметів чи ознак з метою поляризації семантичного простору. Що стосується класифікації опозитів, то для нашого дослідження доцільніше використати логічну таксономію, яка опирається на поняття несумісності [2, с. 54]. Всі несумісні поняття поділяються на контрарні та комплементарні. Різниця між цими двома логічними поняттями полягає у наявності в їх складі проміжного члена, так між контрарними поняттями, можливе третє, середнє поняття – мезонім. Отже, саме присутність мезоніма зумовлює різницю між контрарними та комплементарними опозиціями. Мезоніми (від грец. *mesos* – проміжний, середній) – слова, які за своїм значенням знаходяться на семантичній осі між двома антонімами. Поняття семантичної осі, на нашу думку, потребує роз’яснення: слова-антоніми по-різному маркують семантичний простір – явища, стани та відносини об’єктивного світу, напр.: температура, колір, час, простір, естетична та етична оцінка та інші. Д. А. Крузе стверджує, що ці якості можуть концептуалізуватись в межах “більше” чи “менше”, утворюючи цим певну шкалу, яка накладається на семантичну вісь. Ця шкала має нульову відмітку, яка відповідає відсутності ознаки, та простягається в більшій чи меншій мірі в напрямку більшого прояву ознаки. Один із членів антонімічної пари буде схилитись до нуля, але ніколи його не досягає, в той час як інший навпаки. Слова-антоніми розміщуються на краях проміжної частини шкали, де не може бути семантично локалізований ні один із членів пари [5, с. 204-205], проте може знаходитись мезонім. Отже, можна стверджувати, що мезонім може бути присутній у парах, які піддаються градації – яка припускає різний ступінь прояву якості (ознаки), регулярну можливість порівняння [3, с. 53]. Градуальність в більшій мірі характерна для прикметників та прислівників, хоча й існують також іменники та дієслова (*to love* : *to hate*, *to like* : *to dislike*). Існує думка в традиційній лінгвістиці, що комплементарні прикметники не піддаються градації, і це в більшій чи меншій мірі вірно. Проте Д. А. Крузе слушно зауважує, що один із антонімів пари може піддаватись біль-

шій градації ніж інший, напр.: *wide open, moderately open, more open than before* є семантично вірніші, ніж *slightly shut, moderately shut, more shut than before* [5, с. 202]. Тим не менше, питання про співвідношення різних типів градації є досить суперечливим. Г. Джексон розглядаючи дану проблему навіть пише: “будь-який не градуйований прикметник може бути градуйованим” [6, с. 76]. Резюмуючи все вище сказане, слід вважати, що основною характеристикою мезонімів є градуальність. Проте це явище так не завжди проявляється. Виділення проміжного члена антонімічної пари інколи викликає складності та призводить до антонімічної тріади чи ряду, наприклад в типовому комплементарному протиставленні *male – female* (чоловік – жінка) можна також виділити таке проміжне поняття, як *hermaphrodite* (гермафродит) *sexless* (види черв’яків та бактерій) чи *homosexual* (гомосексуаліст), що можна підтвердити існуванням операцій по зміні статі та досліджень у галузі хромосом. Запропонований антонімічний ряд *male – homosexual – female* (чоловік – жінка), призводить до іншого протиставлення *homosexual – heterosexual*.

В структурі мови існує досить велика кількість подібних антонімічних пар які відзначаються присутністю мезоніма. На нашу думку, суттєвим є не факт присутності такого мезоніма, а функції, які він може виконувати в різних терміносистемах та національних мовних картинах світу. Весь навколишній світ зітканий з контрастів, а людська здатність дихотимізувати семантичний простір призводить до утворення слів-антонімів. Проте дана поляризація інколи проходить по-різному. В більшості випадках мезонімічні характеристики антонімів однакові у майже всіх мовах, пор.: укр. *світло – сутінки – темрява*; рос. *свет – сумерки – темнота*; англ. *light – twilight – darkness*; нім.: *das Licht – die Dämmerung – die Dunkelheit*; укр. *мир – перемир’я – війна*; рос. *мир – перемирие – темнота*; англ. *peace – truce – war*; нім.: *der Frieden – der Waffenstillstand – der Krieg*; укр. *перемога – нічия – поразка*; рос. *победа – ничья – поражение*; англ. *victory – draw – defeat*; нім.: *der Gewinn – das Unentschieden – die Niederlage*. Такі опозити є прототипними – володіють міцним асоціативним зв’язком та автоматично відтворюються при узусі одного з них. Мезоніми ж в таких випадках такою функцією не володіють, та можуть бути виділені в складі антонімічної пари в основному тільки при детальнішому аналізові. Так, мезонім в протиставленні *black – white* (чорний – білий) в поняттєвій сфері кольорової гами виділити важко, оскільки немає наукових пояснень, чому саме дані два кольори протилежні, вони, за номенклатурою логіки, несумісні. Вже при перенесенні даної опозиції на расове розподілення (така категоризація є більш виправдана в науковому плані) можливе включення третього члена антонімічного ряду: *black – Mongoloid – white* (чорношкірий – монголоїд – білошкірий). В даному випадку проблематично стверджувати, чому поняття *Mongoloid* є

мезонімом, оскільки в даний ряд можуть бути включені й інші поняття, напр.: *Australoids* (австралоїди), *Bushmen* (бушмени), *Polynesian* (полінезійці). Це може бути пояснене тим, що *black – white* в обох випадках є прототипною антонімією, а існування середнього члена залежить певною мірою від енциклопедичної компетенції мовця.

Деякі інші мезонімічні характеристики знаходимо в іншому типі контрарного протиставлення, напр.: *dead – alive* (живий – мертвий), де можна виділити наступні мезоніми: *zombie* (зомбі), *vampire* (вампір), *ghost* (привид) та ін [5, с. 200]. З погляду денотативного значення дані мезоніми слід охарактеризувати як частину ймовірних світів (термін запропонований Г. В. Лейбніцем для позначення модальних стверджень як можливих та необхідних). Так, запропоновані мезоніми є несумісними з реальним світом згідно фізичних та духовних законів, а денотати мезонімів можуть існувати тільки в ймовірному світі. Варто також звернути увагу на те, що дана антонімічна пара піддається градації, про що свідчить наступна компаративна конструкція: *He staggered into the “Coach and Horses” more dead than alive, and flung his portmanteau down* (H. G. Wells), проте даний факт не має ніякого відношення до існування вище згаданих мезонімів, оскільки протиставлення *dead – alive* представляє в даному випадку децю іншу шкалу на відміну від контрадикторної опозиції типу *cold – hot* (холодно – жарко), пор.:

Протиставлення полярних значень членів антонімічних пар залежно від їх розміщення від осі симетрії, яка існує реально чи уявно може бути симетричним чи асиметричним. “По обидва боки цієї осі симетричні чи асиметричні за значенням антоніми можуть розташовуватися (знаходитися) відповідно симетрично чи асиметрично за відстанню від неї, тобто на однаковій чи неоднаковій віддалі на осі симетрії цих значень” [3, с. 15]. Що стосується семантичної віддаленості мезоніма до країв шкали, то в структурі контрадикторних антонімів він буде в більшості випадках займати центр осі, на однаковій відстані від країв шкали, оскільки такі пари мають тільки один мезонім. Вісь комплементарних антонімів значно відрізняється від контрадикторних, перш за все тим, що відстані між членами антонімічного ряду менші, а дана шкала не є кінцевою, на ній можуть бути локалізовані ще й інші мезоніми, напр.: *chilly*, *warm* та ін., при цьому семантичні відстані будуть уже коротші, ніж в даному випад-

ку. Це наводить на думку, що деякі антонімічні пари можуть мати декілька мезонімів, напр.: укр. *білий* – *білуватий* – *сіруватий* – *сірий* – *чорнуватий* – *чорний*; англ. *white* – *whitish* – *grayish* – *blackish* – *black*; нім.: *weiß* – *weißlich* – *gräulich* – *grau* – *schwärzlich* – *schwarz*. Опозиція ж кольорів в мові демонструє нам різноманітні семантичні характеристики. Так, *red* (червоний) не має прототипного (автоматично відтворюваного) антоніма, за виключенням певних контекстів. В теоретичному плані *red* може мати два антоніми: для пігментів *green* (зелений) та для світла *cyan* (блакитний) [7, с. 28]. Якщо розглядати даний колір у виробничій промисловості, то будемо мати наступне протиставлення *red wine* (червоне вино) – *white wine* (біле вино). Мезонімію в парадигмі кольорових спектрів знаходимо при розгляді семіотичної системи світлофора, де в протиставленні *red* – *green* проміжним членом (кольором) буде *yellow*. Мезонімічні характеристики також знаходимо й у назвах на позначення смаку, напр.: укр. *солодкий* – *солодкуватий* – *гіркуватий* – *гіркий*; англ.: *sweet* – *sweetish* – *bitterish* – *bitter*; нім.: *süß* – *süßlich* – *bitterlich* – *bitter*. Полімезонімічність в даних випадках зумовлена перш за все можливістю градації ознаки та морфологічними й словотвірними мовними засобами, яким володіє певна мова. Що стосується такого морфологічного класу як дієслово, то дана частина мови також представлена мезонімами у складі антонімічних рядів, напр.: *to start* – *to keep on* – *to stop*; *to learn* – *to remember* – *to forget*; *to earn* – *to save* – *to spend* та ін. За лінгвістичною номенклатурою дані пари є конверсійними (векторними) – виражають протилежну спрямованість або взаємну зворотність дій чи ознак [4, с. 31], при цьому їх склад характеризується мономезонімічністю.

Мезонімію також можна споглядати в різних терміносистемах – упорядкованих сукупностей термінів, головних носіїв фахової інформації. Зазвичай терміни вживаються для позначення наукових понять, а терміни антоніми мають пряме номінативне значення і називають відповідні протилежні поняття. Вони виконують функцію номінації, а їхня семантика зазвичай не містить елементів оцінки й образності, відповідно для них характерна моносемія [1, с. 150]. Основним способом надходження до мови спеціальної лексики є надання статусу термінів загальнозживаним лексичним одиницям, отже з впевненістю можна вважати, що основний масив термінів-антонімів є запозичений із загальнозживаної лексики. Ось чому мезонімія також широко спостерігається в термінології, напр.: англ.: *conductor* – *semiconductor* – *nonconductor*; укр.: *провідник* – *напівпровідник* – *непровідник*. Варто також звернути увагу на те, що мезонімія не однаково проявляється в термінологічній та загальнозживаній лексичній, пор. загальнозживане *positive* – *neutral* – *negative* та дане протиставлення у фотосправі *positive* – *negative*, де проміжний член відсутній.

Поняття антонімії невід’ємно пов’язане із поляризацією навколиш-

нього світу. Людське мислення неможливе без поляризації об'єктів. Нова інформація та об'єкти мислення підсвідомо поляризуються. Не буде поляризації – не буде і самих процесів мислення. Так будь-яке слово чи інформація співвідноситься з “позитивним” та “негативним”, а мовні одиниці які позначають дані аксіологічні категорії будуть антонімами. Розподілення процесів та об'єктів навколишнього середовища є невід'ємною частиною мовної картину світу – специфічного бачення реального світу й усього, що привносить в нього людське мислення. Людське мислення поляризує існування на *birth* (життя) та *death* (смерть), дані концепти входить до складу всіх мовних картин, проте в деяких випадках можливий ще і третій член даної поляризації, напр.: *reincarnation* (реінкарнація) – перевтілення безсмертної сутності з одного тіла в інше. Даний концепт, який є в даному випадку виконує функції мезоніма, є основним поняттям індуїзму, а тріада *birth – death – reincarnation* моделює свідомість мовця дещо іншим чином, ніж дихотомія *birth – death*. Розглядаючи вже інше протиставлення *hell* (некло) – *paradise* (рай) у структурі релігійного світогляду, ми виділили мезонім *purgatory* (чистилище). Дане поняття є складовою частиною римо-католицьких уявлень, в той час як в деяких віросповіданнях було відхилено під час реформації.

Мезонімія, як факультативний компонент антонімічного ряду, є одним із способів сегментування семантичного простору та додатковою характеристикою вербальної поляризації. Завдяки своїй здатності маркувати семантичну вісь, мезонімія відіграє важливі парадигматичні функції вже всередині антонімічного ряду як в загальноживаній мові так і в термінології, а наявність чи відсутність мезонімії у складі антонімічного ряду може виступати контрастивною характеристикою різних національних мовних картин світу.

Література:

1. Бо Я. Функции антонимии в художественной и научной речи (на материале поэзии В. Я. Брусова и научных сочинений Л. В. Щербы): дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01 / Бо Ян. – Москва, 2004. – 211 с.
2. Комиссаров В. Н. Проблема определения антонима // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С. 49-58.
2. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке. – М.: МГУ, 1973. – 290 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Cruse D. A. *Lexical Semantics*. – Cambridge: CUP, 1997. – 314 p.
4. Jackson H. *Words and their Meaning*. – London: Longman, 1988. – 280 p.
7. Murphy M. L. *Semantic relations and the lexicon*. – Cambridge: CUP, 2003. – 304 p.
8. Webster's New Dictionary of Synonyms. – Springfield: Merriam-Webster Inc., 2000. – 909 p.